

Két vélemény egy új regényről

DOBRICA CSÓSZICS

Koreni

A háború után a szerb irodalomnak nem volt nagy, európai jelentőségű regényírója. Ivó Andrics művei közül csak a „Kisasszony” igazi regény, értékesebb műve, a „Híd a Drinán” inkább évszázadok krónikája. Szerbia élete fehér folt maradt a regény térképén, s csak most, alig néhány éve, indult meg, mozdult el helyéről ez a műfaj. Mindjárt új a regény hangja is, szokatlan, de eredeti hang. Davicsó Költeménye az első fok, most pedig, egymás után két nagy mű. Konsztantinovics „Add meg nekünk ma” és Dobrica Csoszics „Gyökerek” című regénye a folytatás talán a beteljesedés, a tökéletesség is.

Csoszics mögött ott van a „Majd megvirrad már” írói tapasztalata, de új regényében, a Gyökerekben, új író is felfedezhetünk. Ez az a regény, amelyre vártunk, megérkezett az az író, aki Európában is méltón képviseli a szerb regényirodalmat.

Témája a mult század végének szerbiai parasztja, a történelem kora kegyetlen idő: az Obrenovicsok uralma. Az események középpontjában a Kátics-család áll. Átyim, az apa, odahaza erőszakos családfő, a politikában rebellis, Milán király ellensége; fiaiban kettéválik a család: Gyorgye visszahúzódó, tehetetlen, meddő, meghasonló paraszt, Vukasin párisi diák, művelt ember, aki leszámolt apja patriarchális felfogásaival, a politikában is ellenkező álláspontot foglal el. Szimka, Gyorgye felesége a regény legkiemelkedőbb nő-alakja. Vággyal telített asszony ő, a fajfenntartás osztöne irányítja életét, amely a férje hideg karjai, az előítéletek sötét erdeje és a bika-erős férficselédnek való odaadás között vonaglik álmatlan, könnyes éjszakákon, mindhalálig. Hogy teljes legyen a szociológiai és karakterológiai képtár, itt van Tóla Dacsics, Káticsék cselédje, a szerb nép mélységeinek előreküldött hírvivője, csak az ő erejével képes folytatni létét a Kátics-család, és itt van Nikola, „a kis Szerbia első bányásza”, aki Csoszics emberei közül még a legvilágosabban látja a sors útjait.

Rengeteg összetevője van a Gyökereknek. Elsősorban a kilencvenes évek Szerbiájának társadalmi erői, amelyek összeütközésének zaja a regény állandó, hol lehalkuló, hol harsogó kísé-
rőzenéje. A másik az emberek, a szerb parasztok, akik Csoszics keze alatt legendás nagyságokká nőnek. Így is lehet, de így is kell a mindennapi embereket ábrázolni, megszabadítva őket minden apró és kicsinyes vonástól, mint a mi Móriczunk Túri Danija, aki „Túlnőtt a paraszton, el az emberig, túl az emberen. fel a ködökig”, mint Giono vagy Ramuz parasztjai. Ők többet tudnak, nagyobbat akarnak, mint csak a földet túrni, gondjaik és gondolataik messzebb szárnyalnak. Megfogamzott, már bennük él a következő nemzedékek álma és lázadása.

DOBRICA CSÓSZICS

Gyökerek

Az irodalom örök nagy kérdése, minden eredmény titka: hogyan lehet felfedezni, művészi formába önteni egy történelmi korszakot úgy, hogy ez a felfedezés mélyebb legyen minden filozófiánál, szociológiánál, statisztikánál, hogyan lehet olyan alakokat formálni, amelyek egyéniségükben, hússá-vérré alakulva fejezik ki a társadalmi fejlődés és a történelem adott szakaszát, minden problémáját, ellentmondását nélkülendülését és megalkuvását. Dobrica Csoszicsnak sikerült megfejteni ezt a nagy titkot, művészi módon élénk varázsolni a mult század Szerbiáját.

A társadalom kibontakozásának Szerbiája ez. Felszabadul, ellentétes erők hatnak benne, és a széthúzó erők lefojtására kialakul az új hatalom — az állam. Ez az egész forrongás jelentkezik Csoszics regényében három ember alakjában. Mindegyikük különböző oldalról világítja meg a helyzetet, hogy együttesen teljes képet adjanak. A regény emberábrázolásának nagy művészi értéke, hogy bennük és mögöttük egész korszakot látunk. Itt van mindjárt Atyim alakja. A régi és új Szerbia drámai összeütközését testesíti meg. A mult embere, a felkelések eszméi, következetessége, meg nem alkuvása, egy primitív társadalom öntudatra ébredésének egész erjesztő ereje él benne, hogy összeütközésbe kerüljön az új társadalmi erővel; az állammal. Ebben az új világban már tehetetlenné válik a hősi korszak nagy energiájú embere. Hiába szervez új felkelést, már nem tudja befolyásolni a világ alakulását, a társadalom halad a maga útján, és lassan lefojtja, keretbe szorítja a nagy energiákat. A régi Szerbia omlik össze, hogy helyet adjon az újvilág kicsinyes megalkuvásainak, tehetetlenségeinek, a kapitalista világ Szerbiájának.

Fia, Gyorgye már a mult keretbe törésének egész megtorpanását egyesíti magában. Vívódása a paraszti életforma egész felúton megállását tükrözi vissza. Apáink foglalkozása már nem öröm, de mást nem tud találni, tovább nem tud menni. Egy egész életforma kiúttalanságát látjuk, abban az időben, amikor ez a kiúttalanság a megszerveződő társadalom lefojtó erőinek hatására kialakul, amikor még az új seb fájdalom-

Egyik kritikuskunk, régi módszerét követve, Csozics Gyökereit, egy szociológiai és az irodalomtól távol álló képlet alapján úgy mutatta be mint a társadalmi erők összeütközését, illetve mint ennek a drámai harcnak ábrázolását. Az ilyen felfogás, enyhén szólva, leegyszerűsítése a Gyökerek problematikájának és Csozics művészetének lefokozása. Más ez a regény, kevesebb de több is egyúttal. Kevesebb, mert a drámának csak egyik hányada általános társadalmi jelentőségű, de több, mennyivel több, társadalmi vonatkozásaiban is (egyénekbe sűrített osztályok és rétegek vívódnak és szenvednek a Gyökerek oldalain), művészi szempontból is. Amit a modern jugoszláv költészetben Popa, Davicsó, Pavlovics és a többiek megvalósítottak, az vonult be Csozics új művével a regényirodalomba. A szerkezet újszerű megoldása és az egyéni, nagyrészt lírai stílus jellemzik a Gyökereket. Az idő, amely a mai regényírók legnagyobb problémái közé tartozik, Csozicsnál állandó jelen, az elmúlt és a pillanatnyilag folyamatban lévő események összefonódása. Talán zavart kelthet ez a módszer, ez a megoldás, de csak első benyomásként; a regény kompozíciójának követelménye a tökéletes zártság, az okok kutatása azonban szükségessé teszi a multbatekintést, márpedig ez megbonthatja a regény egységét. Ezért szükséges az idő, helyesebben az idők összeszövődését keresni. Csozics impozánsan oldotta meg ezt a feladatot.

Beszélni kell arról a gyönyörű, gazdag, néha meglepően eredeti nyelvről, amellyel Csozics regényét írta. Ez valójában a parasztok nyelve, azoké, akikről ír, tartalmazza mindazokat a kincseket, amelyekre olyan bőven akadunk a szerb népköltészetben. Elfelejtett, de jelentésükben és szépségükben élő szavakat találunk a regényben lépten-nyomon. Díszítő jelzői nem romantikus ékszeresek a szavakon, hanem hűsbavájt rovásai az életnek; hasonlatai átlélik a hétköznapi életet, képcseréi megdöbbenők és varázserő él bennük.

Boriszláv Mihajlovics azt írja erről a regényről, hogy megtalálta soraiban a mai valóság gyökereit. Általában felfedezésszámba megy a Gyökerek. Új tájakról, ismeretlen szellemi kontinensekről fejtette le a burkot, és az irodalom holnapja felé világít.

Lector

val ég, és amikor a megszokás még nem tette fásulttá. Vukasin, a másik fiú, a megtorpanás másik formája. Gyorgye azért szeretne mást, mert a régi nem öröm, nem értelem. Vukasin már megismerkedett a nyugati világ nagyobbvonalú életformájával, hogy utána csak tehetetlenségét érezze: belássa másképp kellene alakulni Szerbia életének és nem tud és nem talál utat, lehetőséget a problémák megoldására.

Igy jelenik meg három ember alakjában egy társadalom minden emberi problémája, az ellentétek, a leSORÍTÓ és felhajtó erők, az összeütközések egész drámai feszültsége. A regényben tulajdonképpen nincs is más, mint ez a három ember. Szimka, a három férfi mellett legjobban kidolgozott alak, csak néma megfigyelője a férfiak szenvedésének, és csak aláhuzza a tragédiát azzal, hogy amikor megcsalja férjét és idegen vért visz a családba, a Kátityok kiútatlansága és tehetetlensége már nem tud mást tenni, mint belenyugodni mindenbe, és amikor már az egész világot elvesztették meglegegni azzal, hogy ha idegen is, de legalább fenntarsa nevüket. A szolgák statisztálnak, a parasztok teljesen homályba vesznek. A külső események, történések sem fontosak. A belső drámán van a lényeg, a társadalmi problémák egyénekké konkretizálásán. Ezért lesz a regény alkotási módszerének központi vonása, hogy minden oldalról megvilágítja ezeket a központi alakokat: gondolatok, vívódás, álmok, emlékek, vágyak, önkínzó beszélgetések vannak, és a külső események csak a keretet adják. Nehéz erővel, sodrásal bírni ezt az alkotási módszert, és Csozicsnál sem futja mindig az erőből. Egészében azonban értékes műalkotás ez, a mult, a jelen gyökereinek olyan feltérképezése, amilyenre csak problematikájával, meglátásaival, írói és emberi állásfoglalásával a mi világunkhoz kapcsolódó igazán tehetséges író képes.

b-t

Egy szerbül megjelenő Molnár-regény margójára

A jugoszláv könyvpiac nem mindennapi, magyarvontakozású eseményének ígérkezik egy alig ismert Molnár regény: „A zöld huszár” közeli megjelenése. Az érdekességet fokozza, hogy a könyvet Cetinjében nyomtatják és adják ki. A kiadó: Crnagora Népköztársaság állami könyvkiadóvállalata: a Narodna Knjiga. Alighanem ez az első magyar irodalmi mű, amely nagy iramban fejlődő, legkisebb tagköztársaságunkban, napvilágot lát s nagyon kell örülnünk, hogy immár idáig jutottunk: a magyar irodalom iránti érdeklődés átível a Lovcsen büszke csúcsán.

A választás, úgy hisszük, szerencsés. A „Narodna Knjiga” szép kiállítású sorozatába az „Obeliszk” könyvek közé a nemrég elhunyt világhírű magyar író és színpadi szerző méltó munkája sorakozik. Elférnek benne legszebb érté-

kel egyszersmind szerencsésen kívülrekednek művészi és emberi fogyatkozásai. Szembeötlően erős élménytartalom hevíti benne az élő lélek hőmérsékletére Molnár hangját s ez szerzőnk esetében sokat, talán a legtöbbet jelenti. Egyéb munkáival kapcsolatban számtalanszor, — mondjuk meg mindjárt, jogosan, — vetették szemére, hogy a művészi igazságot alárendeli a hatásnak. Ötletek és elmésségek papírálarca alatt visszajára fordítja a valóság logikáját, szóval, nem embereket teremt, csak bábokat mozgat. Ráolvasták, hogy a színházi ember elnémítja benne a költőt, hogy nincsenek szenvedélyei, fölüeny irodalmi nagyiparos csupán, aki kívül és felül áll marionettjein, nem törődik millióval és lélekkel, vezérelve: a meghökkenés, mottója: az aforizma.